33 CONSIDERACIONS

Fins aquí he repassat l'obra narrativa d'Espriu. A continuació, presento trenta-tres consideracions a manera de suggeriments, de reptes, de síntesis, de titulars, d'aforismes, d'eslògans.

1. Als anys trenta, Carles August Jordana havia retret a Espriu en una crítica que la seva prosa anava contra "la saviesa hel·lènica i serena del nostre poble". L'any 1960, en l'*Homenot* que li va dedicar, Josep Pla va dir el mateix en forma d'elogi: els seus llibres van ser una "novetat absoluta".

2. Espriu no aspira a la naturalitat modernista, ni persegueix la justa mesura com els noucentistes, ni firma manifestos com els avantguardistes. Res no l'ha perjudicat tant com l'originalitat, ja que les seves narracions no acaben d'acomodar-se en cap dels calaixets cronològics amb què se solen organitzar els manuals d'història de la literatura.

3. Hi ha una bellesa freda i una d'orgànica, una bellesa cerebral i una de comestible. La prosa d'Espriu pot comportar plaers semblants als que procura la resolució d'una equació de tres incògnites, o una final d'escacs de José Raúl Capablanca. Seria injust sostenir que Espriu no era sensible; en tot cas, ell situava per damunt de tot la intel·ligència.

4. A la narració titulada *Letizia* les escenes s'encavalquen, algunes frases es repeteixen, el clixé se supera a còpia de fer passar el muntatge a primer pla. La prosa fa pensar en un epígon de Gabriel Miró, però l'estructura el situa com un precedent de Robert Coover.

5. Espriu barroquitza el barroc, descompon un enterrament en fragments calidoscòpics. Com Cervantes, es burla del que més estima.

6. Quan va escriure narrativa era massa jove perquè la crítica se'l prengués seriosament. Tampoc va ser una bona idea publicar el seu millor llibre dels anys trenta, *Letizia i altres contes*, l'any del bombardeig de Guernica i de la batalla de Brunete, poc abans que s'iniciés la batalla de Terol.

7. Alguns manuals arriben a dir que "també" va escriure narrativa, o que "va començar" escrivint narrativa. A la pàgina d'una associació d'escriptors s'obliden els primers set llibres, que són tots de narrativa, ja que Espriu hi apareix com "un dels escriptors més significatius de la postguerra i un dels poetes catalans més importants". He vist alguna antologia que situa la tria de narracions després de la tria de poemes, avançant-se a les llistes d'internet que comencen sempre pel més recent. Només falta que algú titlli aquelles proses memorables de pecats de joventut.

8. En títols i subtítols, Espriu no es cansa d'avisar-nos. Parla de miratges, de siluetes, de titelles, d'ombres. No estic segur que ens alerti de la manca de realisme de les seves narracions: em temo que més aviat ens avisa de la falta de materialitat de les nostres vides. Si parla de miratges, de siluetes, de titelles i d'ombres és perquè són els materials de què som fets.

9. Una mostra de diàleg antinatural és el que sostenen el protagonista i la seva esposa al conte *Conversió i mort d'en Quim Federal*. Per recordar-li que ja té seixanta anys, ella li diu: "Rondes la multiplicació del deu per sis". Poc després, ell –agonitzant- li confessa un prolongat adulteri amb la veïna mitjançant una frase no pas menys obscura: "Fa més de trenta anys que mantinc ròssecs de conferències amb la pròpia de l'ataconador de baix"

10. Pocs autors han evolucionat tant d'un extrem a l'altre: de ser un dels primers escriptors del món a treure partit de l'erotisme selvàtic de Tarzan dels micos a convertir-se en oracle sorrut. Una de les seves últimes mostres d'autoironia va ser retratar, a *Les roques i el mar, el blau*, la pitonissa parlant euskera.

11. Els contes li permeten ser sublim sense interrupció, com volia Baudelaire. A les novel·les curtes la tensió sintàctica no és tan elevada, però no hi detectem passatges literàriament fallits: el narrador no deixa que els fets se l'emportin, no es posa mai prou sentimental per deixar de ser, com també exigia Baudelaire, sempre poeta, fins i tot en prosa.

12. Salvador Espriu es desfà de l'èpica i del narrador omniscient, experimenta amb patrons anteriors i els supera a partir del pastitx, el fragment, la postpsicologia, l'hiperenciclopedisme i la dissolució de gèneres. L'únic camí que queda és el de la metaficció, de l'autocitació irònica. En altres paraules: Espriu és un dels primers autors postmoderns de la història.

13. Una de les paròdies més aconseguides que fa l'Espriu jove és la de l'Espriu vell. O a l'inrevés: és temptador entendre l'Espriu més greu dels anys setanta com una autocitació dels personatges grotescament setciències que havia descrit quan era jove. Aquesta podria ser l'explicació del somriure tort que duia tatuat a la cara, finalment convertit en ganyota: com si es felicités de la trampa perfecta que s'havia parat a ell mateix.

14. Quan Espriu s'apropia d'un mite grec o de les xafarderies d'Arenys de Mar, automàticament deixen de ser mite o xafarderies i es converteixen en Espriu.

15. Domènec Guansé ho va dir molt bé als anys trenta: "La prosa, per ella mateixa, li interessa més que el contingut". Se l'ha qualificat pejorativament d'escriptor artista, però també ens ho podem prendre com un elogi que no mereix pas tothom.

16. Les primeres narracions que fa públiques Espriu són blasmades per la violència temàtica i per la dislocació estructural. El crític Manuel de Montoliu el considerava "moralment malsà". Amb el temps, els crítics s'entretindran a descobrir tots els homenatges, citacions i picades d'ullet que inclou de textos anteriors. Finalment, ja consagrat, entrarà en un manierisme autoreferencial. L'evolució de Salvador Espriu prefigura fil per randa la de Quentin Tarantino.

17. Ja en el pròleg de la primera edició d'*El doctor Rip*, Carles Soldevila qualifica Espriu de millor narrador que novel·lista. Quan Josep Pla el visita, a finals dels anys cinquanta, es fixa en la casa on viu: "Aquell pis tan gran, tan fosc, tan silenciós, tan immòbil, tan asèptic, tan inodor –perquè ni tan sols hi flotava una qualsevol olor de la vida burgesa normal." A les seves memòries, dos Joseps Maries, Espinàs i Castellet, ressalten la manca de decoració d'aquell pis. I, és clar, sense olor i sense ornamentació –és la meva hipòtesi- no hi ha novel·la possible. Espriu no és Henry James, però tampoc és Hemingway. Tal vegada la guerra li va impedir ser Borges.

18. *Israel* són peces. *El doctor Rip* és la narració més llarga que va escriure sense divisions internes. *Laia* i *Aspectes* tenen capítols més llargs que els de *Miratge a Citerea*. Els contes d'*Ariadna al laberint grotesc* són molt més breus que els d'*Aspectes*. Les *proses blanques* són *petites*, i algunes peces de *La pluja* tenen tan sols un paràgraf. Lluís Ferran de Pol ja es va fixar que alguns capítols de la seva novel·la més novel·la, *Laia*, són "petits contes deliciosos". Espriu es va passar les últimes dècades de la seva vida dient que escriuria una novel·la, però tota la seva obra narrativa apunta en sentit contrari, cap a la síntesi. El seu primer llibre desconstrueix amb respecte la Bíblia, l'últim desconstrueix els mites grecs a partir del pastitx i de l'apropiació.

19. Com en el cas d'Edgar Allan Poe, a l'obra d'Espriu no hi ha amors diguem-ne normals, tan sols parelles ridícules, violentes, tràgiques. De fet, no hi ha res mínimament semblant al que solem anomenar "vida normal". La novel·la és psicològica i gradual, però Espriu tan sols es pot permetre la síntesi tragicòmica dels contes.

20. En els seus relats hi mor tanta gent com a les pel·lícules de kung fu que facturen a Hong Kong. Certament, a la narrativa del modernisme català també es mor gent, però això no significa que haguem de situar Bruce Lee al costat de Víctor Català. Yukio Mishima també estava obsesionat amb la mort, però no té res a veure amb Espriu, que al meu parer era millor narrador.

21. És fàcil intuir que la prosa d'Espriu té ritme: amb una mica de paciència, hi podem detectar decasíl·labs perfectes. A *Letizia*, la prosa més rítmica de totes les que va escriure, hi trobem una frase composta per dos decasíl·labs: "Mònica em llambregava, molt ofesa, encastellada en un silenci efímer".

22. És lícit internar-se en terrenys personals quan ho fa l'escriptor. Fixem-nos en el que confessa l'any 1952: "Encara no he tingut temps de casar-me, ni l'optimista coratge o l'abnegada desesperació de fer-ho". Si volem saber per què no escriu més novel·les, potser aquesta és la causa, i no només la guerra. ¿Us heu fixat que la protagonista de l'única novel·la que va escriure, Laia, amb prou feines té vida privada? El gènere d'Espriu és el retaule grotesc, el fris d'època, l'aglomeració despietada, la visió amb telescopi, sense escenes d'interiors.

23. En el conte *Nervis*, publicat l'any 1935 dins *Ariadna al laberint grotesc*, un venedor de diaris anuncia notícies que semblen de demà: "Corrupció, barroeria, violència, guerres, crims, malestar social, inflació pels núvols, estadístiques manipulades, triomfalisme sorneguer, còmplice arribisme contestatari, oratòria lliure, vàcua i expedita. El de sempre". L'última frase és d'Espriu.

24. Quan pensem en la seva obra literària pensem sobretot en dones: Laia, Carlota, Letizia, Fedra, Antígona, Ariadna, les tres sorores, l'herbolària, Magdalena Blasi. Tret de Laia i Carlota –i encara amb reserves-, aquestes dones no són objecte de desig. Georges Simenon deia que havia volgut conèixer l'home, i que ho havia aconseguit a través de les dones. Espriu, per contra, se serveix de les dones de ficció per fer-nos conèixer l'home.

25. No em puc estar de copiar una mostra del seu sentit de l'humor, extreta del conte *Hildebrand*, inclòs en el recull *Ariadna al laberint grotesc*: "Entenia en vins, rellotges, filosofia, cactus, jurisprudència, medicina i música de Bach, eudemonisme budista i cinquanta mil coses més. Era competent en oratòria, futur de la Humanitat, pretèrit de la mateixa branca animal, modes, distinció i 'joie de vivre' francesa, passant per l'estilística i el cor femení. Amb aquest bagatge hauria estat un molt agut crític de cinema".

26. Salvador Espriu es va mirar el món des de fora, amb una distància glacial, amb una timidesa agressiva, amb una arrogància defensiva, com si no tingués cap relació amb ell. Fa l'efecte que la irritació mal continguda que considerem pròpia de l'adolescència li va durar tota la vida.

27. Les fotografies mostren un Espriu invariablement elegant, amb vestit i corbata foscos, sense una arruga ni un fil fora de lloc, correcte però sense cridar l'atenció. Aquesta característica, així com la barreja de distància i deferència, són atributs del dandi. Ho comprovem si repassem el *Diccionari del dandi*, de Giuseppe Scaraffa. L'amor per la soledat, el menyspreu pels diners i pels honors, el refinament auster, el caràcter flemàtic i sobretot el foc latent que s'amaga sota la fredor autoimposada són alguns dels trets que tenen en comú Espriu i els dandis. Tot en el poeta de Sinera era personalíssim, des dels temes que triava fins a la cal·ligrafia, majúscula i això no obstant diminuta, com si no pogués rebaixar-se a una lletra estàndard però alhora com si volgués passar desapercebut sense escarrassar-s'hi gaire. Quan Carles August Jordana el troba "presumit"·no diu cap bestiesa.

28. Els anys passaven, però la indolència no minvava. En l'últim llibre publicat en vida, encara inicia la prosa dedicada a Dionís amb aquestes paraules: "No hi ha res més allunyat de nosaltres que

l'entusiasme".

29. Més visites al pis d'Espriu. Miquel Arimany es fixa en la configuració laberíntica, amb sales i corredors que duen finalment a l'espai on apareix, d'una manera ben teatral, Espriu, sorgit de sobte darrere una cortina. Enrique Badosa queda subjugat pel ritual de llums que va encenent i i tancant l'assistenta, vestida amb una bata blanca. Baltasar Porcel escriu que la casa sembla "immensa i poc habitada". Els mateixos adjectius es podrien aplicar al laberint del Minotaure

30. El 1950, Joan Triadú publica una *Antologia de contistes catalans* que inclou quatre narracions d'Espriu: dues d'*Ariadna al laberint grotesc*, i dues de posteriors: *Mariàngela l'herbolària* i *Tres sorores*. El 1965, Joaquim Molas fa el mateix amb els textos de *Narracions*, l'antologia més venuda i influent que s'ha fet d'Espriu. Des d'aleshores, aquest ha estat el criteri majoritari de les antologies: seleccionar dos *spin-off* com *Mariàngela l'herbolària* i *Tres sorores,* i oblidar contes del primer recull, *Aspecte*s, tan rodons com *Neguit* o *Tarda a muntanya.* Encara costa més d'entendre el costum de seleccionar com a contes el que no són sinó assajos de qualitat molt inferior, com ara *Teoria de Crisant, Tertúlia* i sobretot l'assaig disfressat de conte que es titula *Un país moribund.*

31. A la narració *Plutó*, publicada dins *Les roques i el mar, el blau*, el déu subterrani surt una sola vegada a l'exterior, per raptar Persèfone i endur-se-la als seus dominis, on viu envoltat de minerals i de petroli. D'aquella única sortida, Plutó en guarda un record viu: "Em va sobrar temps per contemplar flors, sembrats, herbes, boscos. I vaig envejar, per aquestes belleses, els qui les produïen i les curaven." En aquesta narració, hi veig l'ermità Espriu, que fabrica elegies en vers i en prosa tancat al seu cau.

32. Molts ciutadans vinculen el nom d'Espriu a la poesia i el teatre, potser perquè és el que va escriure durant la segona etapa de la seva vida,que és la que recordem els que la recordem. En canvi més d'una persona a qui he informat sobre aquesta conferència m'ha confessat que el que més valora d'Espriu és la narrativa. Quan parlem d'Espriu, ¿recordem el poeta, el dramaturg o el prosista? He trobat la resposta a la revista cultural *El Procés*. El número 3, corresponent al desembre de 2012, inclou una enquesta sobre Salvador Espriu dirigida a trenta-un escriptors i crítics. En una de les respostes, cal concretar, de tots els gèneres que va practicar Espriu, quin és el que cadascun dels enquestats valora per damunt dels altres. Els resultats, que no tenen una validesa científica, però que resulten significatius, són els següents: Que valoren sobretot el teatre, tres. Que valoren sobretot la poesia, quatre. Que valoren sobretot la narrativa, quatre. Que són incapaços d'esmentar un sol gènere: vint.

33. L'any 1984, Joaquim Maria Puyal va dedicar un programa de la sèrie *Vostè pregunta* a Salvador Espriu. En cap moment es va fer esment de l'últim llibre que havia publicat, *Les roques i el mar, el blau*: l'entrevista es va limitar a la poesia. Els oients tampoc li van formular preguntes sobre narrativa, sinó sobre poesia, pàtria i religió. Aquest és el drama d'Espriu: els primers llibres de narrativa se li van escamotejar perquè era massa jove, i l'últim llibre de narrativa se li va escamotejar perquè era massa poeta.